

ДИЈАК АНДРЕЈА, БЕОГРАДСКИ ПИСАЦ ИЗ ВРЕМЕНА ДЕСПОТА СТЕФАНА

I

Деспот Стефан је добио Београд крајем 1403 или почетком 1404 године¹ и држао га све до смрти, до 19 јула 1427 године. Његов наследник, Ђурађ Бранковић, морао је Београд да врати Угарској.

На глас о смрти деспотовој похитали су у Београд и Ђурађ из Зете и угарски краљ Сигисмунд из Влашке, где су се налазили. Сигисмунд је стигао пре. Био је код Београда у септембру месецу. Заповедник града није хтео да га пусти унутра. Кад је дошао Ђурађ, почели су преговори, који су завршени тек крајем месеца октобра. Сигисмунд је ушао у Београд 31 октобра 1427 године.²

Почетком новембра 1427 Сигисмунд је био још у Београду. Бринуо се како ће поново да га учини католичким градом. Писао је у Шопрон и тражио да се одатле преселе у Београд занатлије с породицама.³

За време деспота Стефана Београд је био српско књижевна средиште. Сам деспот је био књижевник. У његовим повељама има аутобиографских места. Тако је деспот „в завете градцем“, у повељи датој Београду и свакако ту и састављеној, говорио о томе да је „от Косова порабоштен“ био „исмаилитском у језику (народу), дондеже (док) приде цар Персом и Татаром (Тимур) и раздруши тех“ и њега (Стефана) „от сих руку бог милостију својеју свободи“. Та је повеља сачувана само у изводу код Константина Филозофа, у биографији деспотовој. Сем већ наведених речи, у изводу је дата још једна

реченица, која се на њих надовезује: „От идеже (одакле) убо пришд, обретох краснејшеје место от древље (одавно) превелики град Бел град и по случају раздрушен и запустел, с'здах јего (њега) и взложих (приложих) пресветеј богоматери“. Константин затим додаје: „И прочитај (остало) свободи житељем јего (његовим)“.⁴

Аутобиографска излагања⁵ садрже и деспотове повеље: Хиландару из 1404/5 године,⁶ Милешеви из 1405 године⁷ и влашким манастирима Тисмени и Водици из 1405/6 године⁸. Ни за једну од ове три повеље не зна се где је писана. Могао би то бити Београд, али је интересантно да немамо ниједну нашу ћириличку повељу у којој је Београд означен као место писања или издавања повеље.⁹ Четири латинске деспотове повеље од 28 октобра 1407 године су везане за Београд, који се ту назива Albanador.¹⁰

Три оригинална књижевна састава приписују се деспоту. *Речи на мраморном стубу на Косову*, за које се само закључује да потичу од деспота, свакако су постале далеко од Београда, на самом Косову, за време деспотовог бављења тамо, после плењења Ситнице 1403/4 године.¹¹ Можда је у Београду, 1404 године, деспот састављао своје *Слово љубави*, које је упутио својим сестрићима, синовима Вука Бранковића, као позив за измирење.¹² Са добијањем Београда, деспотови политички хоризонти су се раширили. Њима лепо одговара његов спис *О будућим временима*, у коме се политичке мисли из-

лажу у песничком облику и хотимице прикривене, тобож као неко пророчанство. Доба постанка тога списка, између 1401 и 1408 године,¹³ због тога би требало сузити. Ваља га ставити после 1404 године, кад се деспот од српског и балканског државника стао да развија у светског.

Поред деспота у Београду је био његов будући биограф, Константин Филозоф. Два прва наша београдска књижевника најтешње су повезана и животом и радом. Константин је дао и први наш опис Београда.¹⁴ Пре њега нешто о Београду говори архиепископ Данило (1317 или ускоро после те године), али сасвим мало, колико му је потребно било за опис посете краљице Симониде.¹⁵ И прве стихове посвећене Београду саставио је Константин, и то у своме *Плачу за деспотом*, у песми којом се завршава деспотова биографија: „Плачи же паки, Бели граде, очрњеније своје“.¹⁶

Деспотову биографију, па самим тим и *Плач за деспотом*, Константин није написао у Београду. На њима је радио после маја 1433 године — после Сигисмундовог крунисања у Риму царском круном (који догађај помиње у биографији),¹⁷ а пре августа 1439 године — пре првог пада Смедерева и потпадања деспотовине под Турке (о чему Константин не говори). У одређивању те хронологије треба се што више приближити крајњој временској граници, ако и то нешто помаже за објашњење откуд да Константин савремен догађај ставља у знатно раније доба. За време писања биографије и песме Константин је „с всеми својими в странствији“ (странствовању) био, где — то не каже.¹⁸ Био је, заједно с другим деспотовим људима, „расејан“.¹⁹ Њима није више било места у Београду којим је Сигисмунд за владао. Ј. Трифонов²⁰ се домишљао да је Константин нашао склониште код ћесара Угљеше, у његовој „земљи отачаској“, која је обухватала Врање, Иногшт и Прешево.

У доба свога бављења у Београду, и то између 1423 и 1426 године, Константин је саставио своје *Сказаније о пи-*

сменима.²¹ Сам себе назива „преводником“.²² То не треба тако схватити као да је он био усмени преводац, тумач.²³ Био је књижевник — преводац. Преводио је с грчког. Два превода који су нам познати, један је поуздано његов, а други вероватно потиче од њега, можда су такође из времена његове београдске књижевне делатности. *Тумачење Соломонове песме над песмама* од Теодорита Кирског је „преведено Константином Философом учитељем српским“, како се то каже у наслову.²⁴ Други његов превод био би географски опис Палестине, који је састављен из два путописа, од којих је један из VI века, а за други није утврђен грчки оригинал.²⁵

Један запис говори о преписивању рукописних књига у Београду у деспотово доба. Нађен је у светогорском манастиру Св. Павла, на једном Октоиху првогласнику „са празничним службама“.²⁶ По наредби војводе Радослава неки непознати преписивач је „исписао 8 књиг у Белграду“, и „најпрво“ Типик свегодишњи, затим 5 минеја и 2 панегирика (похвални списи, проповеди и житија). Те је књиге војвода Радослав послао „у господства му манастир“ у Радешино. Упутио је тамо и преписивача, па је овај у самом том манастиру преписао „сборник ови“ (тако назива Октоих са празничним службама).²⁷ Војвода Радослав је Радослав Михаљевић (умро 1436), а Радешино је у Ресави (сада Радошин). По Илариону Руварцу, о томе војводи Радославу народне песме певају као о Облачићу Раду (Облак Радосаву).²⁸ Манастир је био посвећен Богородици, па због тога преписивач истиче да је преписивао књиге „помоштију пречисте“. Али он помиње и Арханђела Михаила, можда због тога што је тај посао радио за војводу Михаљевића, коме је Арханђел Михаило био породична слава. Или се сам преписивач звао Михаило.

Ако није однет из манастира Св. Павла, рукопис са записом је изгорео крајем деветнаестог века. Неки рукописи манастира Св. Павла су доспели у руски манастир Пантелејмон на Св. Гори.²⁹

II

Црквени историско-археолошки музеј при Синоду у Софији има један Панегирик (бр. 182). На почетку рукописа је орнамент, плетеница израђена киноваром и црном бојом, а испод ње пише: „Богу всемогушту начинајет се Панегирик, сиреч с'борник, имеј словеса душеполезна, ч'тома в господскије праздници и нарочитим светим през все годишта“. То је велики рукопис српске рецензије, писан на хартији, сада има 419 листова величине 28×19 см. Неки листови (5) недостају, а неки (15) су више или мање оштећени.

Један од крајњих листова, 412, био је састављен од два слепљена листа. Кад су они раздвојени, нађени су записи. Своје име преписивач је забележио у трећем запису, који је цео написан тајним писмом. Учинио је то или из скромности или у неком страху. Пре ће бити оно прво, јер се у запису ни о ком ружно не говори.

У првом запису се наводи да је Панегирик писан „в дни благоч'стиваго и христољубиваго господина Србљем деспота Стефана“. Тада је „владич'ствовао всесветејши патријарх кир Никон“, који је и наредио да се књига преписује. Година је дата по византиској ери: 6933, која обухвата време од 1 септембра 1424 до 31 августа 1425 године. Дат је и индикт, 3, који одговара забележеној години. Преписивач је прво погрешно и записао неки други индикт, па га је избрисао и написао тачан.

Други запис је писан киноваром. Он садржи само титулу и име патријарха Никона.

У трећем запису се каже да „повељенијем господина патријарха Никона писа многогрешни дијак Андреја“ и изражава се жеља да га бог прости.³⁰

Четврти запис је кратак. Писан је киноваром. У њему се истиче да је Христос „зачело и конац“ и одаје му се слава.³¹

Патријарх Никон се први пут помиње 1419/20 године. Као патријарха који „далматскије држави свештенства начелство прави“ наводи га Андоније Рафаил Епактит (из Епакта, Лепанта),

писац једне похвале кнезу Лазару.³² Од патријарха Никона је Константин Филозоф добио „повељеније аште и више наше крепости“ да пише биографију деспота Стефана.³³ Последњи Никонов помен је у запису ђакона Арсенија из 1434/35 године.³⁴ Умро је пре 1445/46 год., кад је његов наследник Никодим постао патријарх.³⁵

Док је раније бележено да је Панегирик Црквени историско-археолошки музеј добио 1919 године из јужне Бугарске,³⁶ доцније су објављени подаци из каталога Музеја и из једног записа са самог рукописа, из којих се види да је тај рукопис поклонио 1923 године бивши егзархиски митрополит скопски Неофит (1910—1913), и то, како се каже у запису, „отъ собствената си библиотека“.³⁷ Неофит је касније управљао лозенградском епархијом (1925—1932).³⁸

Пре но што је постао својина митрополита Неофита, рукопис је био у рукама Тодора, учитеља врањског, који је у њему оставио два записа. У једном каже да је рукопис прочитао 15 априла 1864 године, а у оба изражава своје бугарско родољубље, говори да је бугарска „древност страдала од грчке злобности“, истиче „невежество бугарско“ и пита се докле ће Бугари да „спавају“ и да „трпе грабљиве вуке Грке“.³⁹ Тај учитељ Тодор је Тодор Ненов Манастирски, родом из Тетевена у Бугарској, који је у Врању учитељавао 4 или 5 година, до 1866.⁴⁰

Панегирик садржи 34 састава. Ту се налазе „слова“ Јована Златоустог, Андрије Критског, Јована Дамаскина, Теофилакта Охридског и др., разна житија и „повести“, а међу њима житије св. Петке и пренос њених моштију у Трново, житије Јована Рилског, житије Илариона Мегленског и пренос његових моштију у Трново — све од патријарха трновског Јевтимија, затим похвала арханђелима Михаилу и Гаврилу од Климента Охридског. Попис свих састава даје В. Сл. Киселков, који истиче да је последње, 34 слово (О преносу моштију Јована Златоустог од Косме Веститора), накнадно унето.⁴¹ И за записе Киселков мисли да су унете „навјрно по-късно и то друга рѣка“. Пози-

ва се на реч „тогда“ из првог записа и на „бог да га прости“ из трећег записа.⁴² Он неће бити у праву. Стари наши писци често употребљавају реч „тогда“. Као да замишљају да су они читаоци и да много година доцније читају своје записе.⁴³ Ђакон Арсеније, кога смо напред помињали, каже за себе „бог да прости“.⁴⁴

В. Сл. Киселков је у дијаку Андреју видео Андроника, ученика патријарха Јевтимија, а учитеља Константина Филозофа. О Андронику говори сам Константин у своме *Сказанију о писменима*.⁴⁵ У једном рукопису са почетка шеснаестог века, у Ловчанском зборнику, помиње се Андреја као Константинов учитељ, а Јевтимијев ученик.⁴⁶ По Киселкову, Андроник и тај Андреја су исто лице. Андроник „билъ известенъ и съ по-краткото и по-познато на нашия народъ име Андрей“.⁴⁷ Постоје и друга мишљења. Ј. Трифонов је претпостављао да су блиски људи Андроника називали „ласкателно Андро“, па су његови даљи познаници мислили да му је право име Андреј, од кога „ласкателна форма“ гласи такође Андро.⁴⁸ Ив. Дујчев сматра до то тумачење није „потпуно убедљиво“. Њему изгледа да је та промена дошла због ступања у монаштво, или, још пре, због преласка из једног у други монашки степен.⁴⁹

О Константину Филозофу се мало зна и веома заслужни бугарски научни радник на старој књижевности проф. Киселков је идентификовао дијака Андреја с Андроником-Андрејом, Константиновим учитељем, и то у племенитој тежњи да пружи нове податке за биографију Константинову и за боље познавање бугарске и српске старе књижевности и њихових узајамних веза. Поред Константина, код Срба би нашао уточишта још један бугарски књижевни посленик, и то старији и искуснији. Андроник — Андреј би наставио рад и у Српској деспотовини. Само да ли би тако угледни радник на књизи и просвети носио то веома скромно звање дијак? Није ли 1424/25 година мало позна година за преписивачку делатност једног Јевтимијевог ученика?

Кад се сазнало да је у Бачковском

манастиру, у коме је патријарх Јевтимије провео своје последње дане, био игуман неки Андреј пре 1428 године, а опет касније неки Андроник не само игуман већ и ктитор или приложник, Киселков је променио мишљење. Више није дијака Андреја изједначавао с Андроником — Андрејом, Јевтимијевим учеником. Налазио је сада да је дијак Андреја, заједно с Константином, био ученик код Андроника — Андреје, да се замонашио у Бачковском манастиру и да је добио име Андреј, или по игуману Андреју, или по своме учитељу Андронику — Андреју. За Андроника Константин каже да је „некто романискије области и нам учитељ бив в писменех“.⁵⁰ Да је Андроник исто лице с дијаком Андрејем, не би Константин употребио израз „некто“. Дијак Андреј је био добро позната личност у српској средини, у којој је и за коју је Константин писао. У свој рукопис дијак Андреј није унео ниједан спис који је саставио неки српски књижевник, или који је посвећен некој српској личности, па је то, по Киселкову, важно сведочанство да је дијак Андреј био Бугарин, а не Србин.⁵¹

III

Дијак Андреја је радио у Београду и, кад су дошли Угри, отишао је у скопски крај. Тамо је продужио своју преписивачку делатност. То сазнајемо из записа на Апостолу који је он преписивао 1433/34 године.

Апостол се чувао у Марковом манастиру код Скопља. Одатле га је донео проф. Владимир Р. Петковић и предао Народној библиотеци у Београду (бр. 1164). Ту је изгорео 1941 године.

Док је Апостол још био у Марковом манастиру, имао га је у рукама Панто Срећковић. Он је прочитао и објавио записе,⁵² а по његовом читању, које је с великим погрешкама, прештампао их је Љубомир Стојановић.⁵³

Писан на хартији, Апостол је имао 294 листа величине 21 × 14 см. Био је српске рецензије. На његовом крају (л. 294а) је стајало да га „писа Ан(дреја)“.⁵⁴ А на последњој његовој страни

(л. 2946) била су два Андрејина записа.

У првом запису се давала година преписивања: 6942 по византиској ери,⁵⁵ која одговара 1433/34 години наше ере. Речено је да је то била седма година од смрти Деспота Стефана. Књига је писана „в царство безбожнога цара Мурат бега турскаго, в области скопскаго града, в селу Витомирцеж,⁵⁶ в храму светаго В'знесенија“. Ктитору Шагману имала је да буде „в благословеније и молбу“.

Други запис садржи име преписивачево, и то написано и тајном и обичном азбуком. Први помен преписивачевог имена (ту је употребљена тајна азбука) Срећковић је схватио као име Акседије Параексарк. Тако је и код Љубомира Стојановића, само је реч параексарк написана малим почетним словом. У регистру код Стојановића Акседије (такво име не постоји) стављен је под Аксентије и ту је напоменуто да је он био „параексарк“.⁵⁷ Као Аксентија помиње га и Радослав М. Грујић.⁵⁸ По Ив. Снегарову, „Аксентије“ је био књижевник, а као чиновник радио је у Скопској митрополији.⁵⁹

С. Матић тај криптограм овако објављује: акекеднн... Не разрешава га. Свакако га неким случајем није показао Драг. Костићу, одличном зналцу наше криптографије, за кога у предговору каже да је „већину записа тајним писањем прочитао“ или проверио његово читање.⁶⁰ Криптограм се да лако разрешити. Он је таквог типа у коме се слова замењују с обзиром на њихову

бројну вредност, али на тај начин што се ти бројеви растављају на сабирке, па се они обележавају словима, која долазе у криптограм.⁶¹ У нашем криптограму прво слово *a* није замењивано. Слова *ke* имају бројну вредност 25. Та су слова понављана, па заједно износе 50, који се број означава словом *n*. Слово *d* такође није замењивано. Слово *n*, видели смо, има бројну вредност 50, па према томе два *n* изражавају број 100, а он се обележава словом *p*. Тако смо добили: Андр... Баш је ту запис био нечитак или повређен, па је због тога име окрњено.

У запису се даље казује (према Матићевом читању) да је Андреја био „параеклесијарх великије митрополије“. Док је Срећковић читао: „скопскије“ (свакако због помена „области скопскаго града“), Матић има: „б'џ... скые“.⁶² То је очевидно: б'џљградские. Запис се завршава речима: „Бог да прости Андреју, брата вашег“. Дакле, сасвим слично као и трећи запис дијака Андреје.

Од српских светаца у синаксару овог Апостола се налази Сава.⁶³

Нема никакве сумње да у параеклесијарху Андреји треба препознати ранијег дијака Андреју. Он је не само живео већ и даље радио на преписивању књига и 1433/34 године.

Поред београдских књижевника, деспота Стефана и Константина Филозофа, знамо сада и за београдског књижевног посленика, дијака и параеклесијарха Андреју.

НАПОМЕНЕ

¹ М. Динић, Писмо угарског краља Жигмунда бургундском војводи Филипу, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 13—14, 1956, 94.

² К. Јиречек, *Историја Срба* I, 1952, 354; Ј. Радонић, Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII—XVI века, *Глас САН* 187, 1941, 196—204.

³ Ј. Радонић, на н. м. 197.

⁴ Изд. В. Јагића, *Гласник СУД* 42, 1875, 272. Повеља је била са „печатом златним који је имао слику града“. О њој код Константина и на стр. 287—288. И ту се она назива „заветом“. Ст. Новаковић, *Законски споменици* (1912) 87 исписује тај Константинов текст и напо-

миње да се из њега „јасно види главна садржина закона о Београду“.

⁵ О њима Ђ. Радојичић, „У тамним облацима ка сунчаним најсветлијим зрацима“, књижевна стремљења деспота Стефана Лазаревића, *Летопис МС* 377, 1956, 588—589).

⁶ F. Miklosich, *Monumenta serbica* (1858) 331—333.

⁷ Исто, 333—335.

⁸ Текст повеље код Чед. Мијатовића, Српски одзраци из румунске историје (*Летопис МС* 187, 1896, 21—23). О њеној хронологији Ђ. Радојичић, *Гласник Скопског научног друштва XXI*, 1940 57—58.

⁹ Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици, XVII Датирање, Глас САН 132, 1928, 54—55.

¹⁰ К. Јиречек, нав. дело, II (1952) 352.

¹¹ Ђ. Радојичић, Световна похвала кнезу Лазару и косовским јунацима, Јужнословенски филолог XX, 1953—1954, 133—134, 135—136; Исти, Летопис МС 377, 598.

¹² Исти, Летопис МС 377, 594.

¹³ Исто, 597.

¹⁴ У деспотовој биографији, Гласник 42, 285—288.

¹⁵ У биографији краљице Јелене, Животи краљева и архиепископа српских, изд. Ђ. Даничића 1866, 97.

¹⁶ Гласник 42, 328.

¹⁷ Ј. Радонић, на н. м. 166—167. О „вцаренију над всеми“ и о Сигисмундовом одласку због тога у Рим помен код Константина на стр. 311, али се ту о томе говори као о догађају који се десио за деспотовог живота и због кога је деспот ишао у Будим, на „с'бор... западних краљев и иних господ“ (1412).

¹⁸ Гласник 42, 326.

¹⁹ Исто, 325.

²⁰ Живот и деиност на Константина Костенецки, Списание на Бълг. академия на наукитѣ 66, 1943, 276—280.

²¹ Исто, 225, 278, 282. К. М. Кујев, Konstantyn Kostenecki, 1950, 27, ставља постанак тога списа у доба између 1410 и 1418 год.

²² Гласник 42, 327.

²³ Такво тумачење даје Ју. Трифонов, Србско-българска безюсова редакация въ старата книжнина на јужнитѣ славяне, Македонски прегледѣ XII, 2, 1940, 47.

²⁴ Нашоа га 1928 год. у Цркви св. Николе у Белом Пољу Драг. Н. Анастасијевић, Споменници из старих цркава у „Санџаку“, Богословје VI, 1931, 65. Наслов код В. Ђоровића, Прилози за нашу стару књижевност и историју, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, 1936, 89. Рукопис је из XV и XVI века, писан од више руку. Ђоровић указује да се Теодоритов текст, без помена Константиновог имена, налази и у Богишићевом рукопису из друге половине XVI века, Starine Jug. akad. X, 1879, 44, 46. Постоји и рукопис (XVI века, српске рецензије) у Рилском манастиру, уједно повезан са Савином биографијом од Теодосија. И ту се не помиње Константин (Е. Спространов, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския манастирѣ, 1902, 45). О грчком оригиналу Ц. Кристанов и И. Дуйчев, Естествознамето в средновековна България, 1954, 243—244.

²⁵ И. Дуйчев, За книжовното творчество на Константин Костенецки, Известия на Института за българска литература II, 1954, 223—231; Ц. Кристанов и И. Дуйчев, нав. дело, 252—257, 578.

²⁶ Архимандрит Леонид, Словено-српска књижница на Св. Гори Атонској у манастиру Хиландару и св. Павлу, Гласник СУД 44, 1877, 290.

²⁷ Запис код Љуб. Стојановића, Стари српски записи и натписи I, 1902, 77.

²⁸ Прилози IV, Годишњица Н. Чупића XX, 1900, 251—252.

²⁹ Д. Радојичић, Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Sv. Gori, Arhivist V, 1955, 24.

³⁰ Ив. Гошев, Стари записки и надписи I, Годишник на Софийския университет, Богословски факултет IV, 1927, 348—350.

³¹ В. Сл. Киселков, Евтимиевият ученик Андрей, Училищен преглед, 1931, 251.

³² Љуб. Стојановић, нав. дело, III, 1905, 47. Снимак записа по хиландарском рукопису бр. 509 из 1642/43 год.: Ђ. Радојичић, Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару, Архивист II, 1952, 63.

³³ Гласник 42, 325.

³⁴ Љуб. Стојановић, нав. дело, I, 87. О патријарху Никону: Иларион Зеремски, Патријарси до пропасти српске државе, Гласник Српске православне патријаршије XI, 1930, 119, 155, и М. Пурковић, Српски патријарси средњег века, Гласник Скопског научног друштва XV—XVI, 1936, 313—314.

³⁵ М. Пурковић, Прилози српској историји, 5, Гласник Скопског научног друштва XXI, 1940, 168.

³⁶ Ив. Гошев, на н. м. 348.

³⁷ В. Сл. Киселков, на н. м. 246.

³⁸ И. Снегаров, Кратка история на съвременните православни църкви II, 1946, 68. Рођен у Охриду 1870 год., био је учитељ и духовник у Македонији и другде, В. Сл. Киселков, на н. м. 246.

³⁹ Ив. Гошев, на н. м. 350.

⁴⁰ Ј. Хаџи-Васиљевић, Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX в. (1928) 344—346.

⁴¹ В. Сл. Киселков, на н. м. 247—250 и Проуки и очерти по старобългарска литература, 1956, 262—264.

⁴² Проуки и очерти 263, 265.

⁴³ Н.пр. Теодор Граматик 1262/63 год., епископ рашки Григорије II 1304/5 год. и др., Љуб. Стојановић, Нав. дело I, 9, 16—18.

⁴⁴ Исто, 87.

⁴⁵ Д. Даничић, Knjiga Konstantina Filozofa o pravopisu, Starine Jug. akad. I, 1869, 11.

⁴⁶ Ју. Трифонов, Живот и деиност на Константин Костенецки (на н. м. 291).

⁴⁷ Евтимиевият ученик Андрей (на н. м. 252).

⁴⁸ Живот и деиност на Константин Костенецки (на н. м. 235).

⁴⁹ У критици на К. М. Кујева, Konstantyn Kostenecki, Byzantinoslavica XIII, 2, 1952—1953,

330. Упор. и *Известия на Института за българска литература* II, 223, где Дујчев помиње само „иночески сан“, а не и његове степене (малосхимништво и великосхимништво).

⁵⁰ *Starine* I, 11.

⁵¹ *Проуки и очерги*, 261—265 (посебни „очерт“, XIX, о дијаку Андреју).

⁵² Путничке слике, 2 Фамилијарна гробница Мрњавчевића, *Гласник СУД* 46, 1878, 226.

⁵³ *Стари српски записи и натписи* I, 85; IV, 1923, 26.

⁵⁴ Срећковић је прочитао: Анр... (а је написано великим словом), па се није могло знати да је то уствари почетак имена Андреј. Код Стојановића а у анр... је наштампано малим словом. Тако се уопште није рачунало да је ту име.

⁵⁵ С. Матић, *Опис рукописа Народне библиотеке* 1952, 13, нема у години прво слово са бројном вредношћу које означава хиљаде, а код Срећковића је и оно забележено.

⁵⁶ Тој села „већ давно нема“, Рад. М. Грујић, *Скопска митрополија*, 1935, 206.

⁵⁷ *Стари српски записи и натписи* III, 279.

⁵⁸ *Скопска митрополија*, 256.

⁵⁹ *История на Охридската архиепископиа-патриаршија* II, 1932, 318.

⁶⁰ *Опис*, VI.

⁶¹ О тој врсти криптограма в. Драг. Костић, Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима, *Глас САН* 92, 1913, 31—34.

⁶² *Опис*, 13.

⁶³ *Исто*.

ANDRÉ LE »DIAC« (SCRIBE) ÉCRIVAIN DE BELGRADE À L'ÉPOQUE DU DESPOTE STÉPHANE LAZAREVIĆ

DJ. SP. RADOJIČIĆ

Le despote Stéphane Lazarević était connu pour ses qualités chevaleresques dans toute l'Europe du Sud-Est de son temps. Belgrade était sous ses ordres depuis la fin de 1403 ou le début de l'année 1404 jusqu'à sa mort en 1427. Le despote a fait de Belgrade sa capitale et a beaucoup oeuvré à sa prospérité.

Étant lui-même écrivain, il avait réuni autour de lui des hommes de lettres, en encourageant le développement de la littérature. C'est ainsi que Belgrade était devenue, à son époque, un centre important de la littérature serbe.

Outre le despote Stéphane, le plus grand écrivain de cette époque, à Belgrade vivait Constantin le Philosophe, homme d'une haute érudition qui, de 1423 à 1426 s'était consacré aux problèmes de la langue et à la correction de l'orthographe des manuscrits serbes. Connaissant parfaitement le grec, il faisait des traductions. Dans ses oeuvres, la connaissance du grec l'avait tellement influencé, que son style était devenu difficile à comprendre. Après la mort du despote Stéphane, Constantin a composé, après avoir quitté Belgrade, quelque part en territoire de l'État serbe de l'époque, la biographie du

despote, oeuvre d'une grande importance historique.

Nous savons que certains manuscrits serbes, qui datent du temps du despote étaient écrits à Belgrade, où la copie des manuscrits s'était aussi développée. Malheureusement nous ne connaissons le nom d'aucun des copistes, hommes de haute culture dont le rôle était si important à l'époque.

Dans cette étude, on parle d'un de ces copistes, André, qui a composé en 1424/25, un recueil sur la vie des saints et le transfert de leurs reliques, ainsi que sur des manuscrits panégyriques, qui étaient une littérature attrayante au Moyen-Age. On y parle également de la vie de la Ste-Parascève, très estimée dans les Balkans, dont les reliques se trouvaient à Belgrade, grâce à la mère du despote, la princesse Milica, qui avait réussi à les sauver du pillage turc.

André était un »diac« (scribe), mais peu après devint parecclesiastique de la métropole de Belgrade. Lorsqu'après la mort du despote, Belgrade dut être livré aux Hongrois, André quitta la ville pour se réfugier dans les environs de Skoplje où, dans le village de Vitomirci, qui n'existe plus de nos jours, il recopia un Apostolos.

Лик деспота Стефана Лазаревића, фреска. (Из збирке Народног музеја у Београду).
Portrait du despote Stéphane Lazarević fresque. (Collection du Musée National de Belgrade).